

The Impact of Enfagh on Income Inequality in Iran (A Panel Data Approach)

Mohammad Ghafari Fard*

Received: 09/03/2019

Hadi Mirzaee**

Accepted: 12/12/2019

Abstract

Enfagh is one of the basic Islamic tools for poverty alleviation and the realization of justice. Therefore, the purpose of this study was to investigate the role of charity on income distribution in Islamic economics with the statistical population of 31 provinces of Iran during the period of 2011-2012 using the panel data econometric method. The results of the research show that the charity score has a negative and significant effect on the Gini coefficient (inequality of income) in the studied provinces. As a percentage increase in the charity, the income inequality decreases by 0.01115 and 0.0065 percent, respectively. Also, unemployment, per capita GDP have a positive and significant effect on the 95% level, labor productivity and per capita gross domestic product have two negative and significant effects on income inequality in Iranian provinces. Therefore, in order to reduce inequalities between different regions of the country, economic officials should take steps to increase charity in addition to policy making and boosting labor productivity

Keywords:

Enfagh, Gini Coefficient, Unemployment, GDP, Panel Data

JEL Classification: D5, E21, D03.

---

*. Assistant professor, Department of Economics, Faculty of Science and Technology, Ahlul Bayt International University, Tehran. Iran (Corresponding Author) mghaffaryard@abu.ac.ir

** . M.A student, Department of Economics, Faculty of Science and Technology. Ahlul Bayt International University, Tehran. Iran. hadimirzaie2016@gmail.com

تأثیر انفاق بر توزیع درآمد در استان‌های مختلف ایران (رویکرد داده‌های تابلویی)

محمد غفاری فرد*

هادی میرزایی**

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۴/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۴/۲۱

مقاله برای اصلاح به مدت ۷ روز نزد نویسندگان بوده است.

چکیده

انفاق یکی از ابزارهای پایه‌ای اسلام برای فقرزدایی و تحقق عدالت است. از این رو هدف تحقیق حاضر، بررسی نقش انفاق بر توزیع درآمد در بین ۳۱ استان ایران است که با استفاده از روش اقتصادسنجی پانل دیتا طی دوره زمانی ۱۳۹۰-۱۳۹۴ برآورد شده است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که شاخص انفاق تأثیر کاهشی و معناداری بر ضریب جینی (نابرابری درآمدها) در استان‌های مورد مطالعه داشته‌اند. به طوری که با یک درصد افزایش در شاخص انفاق، نابرابری درآمدها به ترتیب ۰.۰۱۱۱۵ و ۰.۰۰۶۵ درصد کاهش پیدا می‌کند. همچنین افزایش نرخ بیکاری و بهره‌وری نیروی کار به ترتیب نابرابری را افزایش و کاهش می‌دهد. تولید ناخالص داخلی سرانه نیز در ابتدا باعث افزایش نابرابری و سپس در مراحل بعدی رشد باعث کاهش نابرابری بین استان‌های ایران می‌شود که حکایت از تأیید فرضیه کوزنتس در ایران است. بنابراین مسئولان اقتصادی جهت کاهش نابرابری درآمدی در مناطق مختلف کشور علاوه بر سیاست‌گذاری در عرصه رونق اقتصادی و افزایش بهره‌وری نیروی کار می‌بایست اقداماتی در خصوص افزایش انفاق نیز انجام دهند.

واژگان کلیدی: انفاق، ضریب جینی، نرخ بیکاری، تولید ناخالص داخلی، داده‌های تابلویی.

طبقه‌بندی JEL: E51, G20, G21, M41

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

* استادیار گروه اقتصاد، دانشکده علوم و فنون، دانشگاه بین‌المللی اهل بیت (علیهم‌السلام)، تهران، ایران

mghaffaryfard@abu.ac.ir

** دانشجوی کارشناسی ارشد علوم اقتصادی با گرایش اقتصاد اسلامی دانشکده علوم و فنون، دانشگاه بین‌المللی

hadimirzaie2016@gmail.com

اهل بیت (علیهم‌السلام)، تهران، ایران

۱. مقدمه

در اقتصاد همواره در کنار بحث تولید ملی و دغدغه‌های مربوط به میزان تولید و نرخ رشد آن، بحث درآمد ملی و نحوه توزیع آن میان افراد و خانوارها و نابرابری‌های موجود در آن مطرح است. در اسلام نظام تأمین اجتماعی مبتنی بر کمک‌های داوطلبانه و باهدف تقرب به ذات اقدس الهی صورت می‌گیرد و این کمک‌ها که برخی از وقت‌ها واجب یا مستحب هستند، تحت عنوان انفاق قرار می‌گیرند. دامنه‌ای این انفاق‌ها در اسلام آن‌چنان وسیع و متنوع است که هیچ جای شکی باقی نمی‌گذارد که می‌توان با اتکا به آنها یک نظام تأمین اجتماعی بنا نهاد که از منبع مالی لازم برای رفع فقر و پدیدآوردن امنیت اقتصادی برای آسیب‌دیدگان جامعه برخوردار باشد. زکات و خمس دو منبع از این انفاق‌ها شمرده می‌شوند که واجب‌اند و دامنه هر دوی آنها گسترده و فراگیر است. دایره زکات در صدر اسلام تمام فعالیت‌های اقتصادی، از جمله زراعت، دامداری، صنعت و تجارت را در بر می‌گرفت و در حال حاضر نیز بر اساس فتوای برخی از فقیهان به موارد خاص منحصر نبوده و قابل تعمیم به موردهای جدید نیز است (موسایی، ۱۳۸۷، ص. ۲).

یکی از چالش‌های مهم در کشورهای در حال توسعه در مقایسه با کشورهای توسعه‌یافته، رسیدن به رشد اقتصادی بالا و سپس موضوع نابرابری در توزیع درآمد است، زیرا در کشورهای در حال توسعه موضوع قابل توجه مسئله رشد و توسعه اقتصادی است و رسیدن به یک سطح قابل توجه از توسعه است و پس از دستیابی به یک سطح از توسعه مقوله نابرابری درآمد مطرح می‌شود اما در کشورهای توسعه‌یافته که یک ظرفیت بالایی از تولید صورت گرفته است، مسائل رفاهی و کاهش شکاف درآمدی بین سطوح مختلف جامعه از چالش‌های مهم این کشورها خواهد بود (سبحانی و مهربانی، ۱۳۸۷، ص. ۳).

با توجه به نقش انفاق در کاهش نابرابری درآمدها در ادبیات اقتصادی و تأکید آیات و روایات اسلامی در این خصوص، در این مقاله به دنبال آزمون تأثیر انفاق بر توزیع درآمد در استان‌های مختلف ایران خواهیم بود. پس از ارائه مقدمه و کانال‌های اثرگذاری انفاق بر توزیع درآمد، مروری بر مطالعات انجام شده در متون داخلی و

خارجی صورت می‌گیرد. سپس مدل تحقیق برآورد شده و پس از تجزیه و تحلیل مدل‌ها، نتیجه‌گیری ارائه خواهد شد.

۲. سابقه تحقیق

به دلیل اهمیت موضوع انفاق و نابرابری درآمد، کارهای تحقیقی و فقهی زیادی در این باره صورت گرفته است. لیکن نوآوری این تحقیق در استفاده از داده‌های ترکیبی برای بررسی اثر انفاق بر نابرابری درآمد در استان‌های ایران می‌باشد.

گلیک حکیم آبادی (۱۳۸۵) به برآورد مقدار زکات گندم و جو در سطح استان گلستان بین سال‌های ۱۳۷۶-۱۳۸۰ می‌پردازد. وی ضمن اشاره به واجب عبادی مالی بودن زکات و نقش آن در تأمین زندگی فقرا و مساکین و تأمین نیازهای عام‌المنفعه؛ با مقایسه توان با دو هزینه مهم کمیته امداد امام خمینی (ره) و همچنین هزینه‌های عمران و نوسازی روستاها که نقش مهمی در جهت کاهش فقر دارند؛ به این نتیجه می‌رسد که چنانچه گردآوری و هزینه کردن زکات با درایت و مدیریت انجام شود، زکات توان تأمین مالی درصد بالایی از فقرزدایی و تأمین زندگی فقرا و مساکین و تأمین نیازهای عام‌المنفعه (فی سبیل الله) دارد.

سبحانی و مهربانی (۱۳۸۷) تحت عنوان بررسی تأثیر انفاق بر نابرابری درآمدها در ایران بحث کرده که مسئله توزیع درآمد و نابرابری‌های درآمدی حاصل از آن، از جمله موضوع مورد توجه در بسیاری از جوامع بوده است؛ به گونه‌ای که حتی شدت یافتن حساسیت درباره این موضوع، سبب تغییر و تحول‌های مهم سیاسی و اجتماعی را در بر داشته است. نتیجه‌های حاصل بر اساس داده‌های دوره ۱۳۶۳-۸۵ در ایران نشان می‌دهد که انفاق عامل کاهش نابرابری درآمدها بوده و این اثر معنادار اما در عین حال کوچک است.

مهرگان، موسایی و کیهانی حکمت (۱۳۸۷) مقاله‌ای تحت عنوان رشد اقتصادی و توزیع درآمد در ایران نوشته‌اند که رابطه رشد اقتصادی و توزیع درآمد را از موضوعات مهم اقتصادی دانسته و توجه اقتصاددانان به ویژه اقتصاددانان توسعه را به خود جلب نموده‌اند و راجع به آن نظرهای گوناگون ابراز شده است. در اقتصاد ایران به دست آوردن ارتباط متقابل رشد اقتصادی و توزیع درآمد، به دلیل اهمیتی که مبحث عدالت

اجتماعی در مبانی ارزشی دارد و نیز حساسیت‌های اجتماعی که در این زمینه وجود دارد، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. یافته‌های این تحقیق حکایت از ضرورت شناخت شیوه‌های تخصیص منابع که منجر به کاهش نابرابری درآمدها می‌شود، دارد.

عزتی، صادقی و شفيعی (۱۳۹۲) در رابطه با تخمین تابع انفاق در ایران چنین بیان داشته است که یکی از نهادهای مهمی که در اسلام مطرح شده و به‌طور ویژه ارمغان ادیان الهی و اسلام است، نهاد انفاق است. انفاق می‌تواند بسیاری از مسائل جامعه مانند فقر و نابسامانی‌های درآمدی و مصرفی را اصلاح کند.

عزتی و نورمحمدلو (۱۳۹۱) به برآورد اثر متغیرهای اقتصاد کلان بر انفاق پرداخته که یکی از ابزارهای پایه‌ای اسلامی برای فقرزدایی و تحقق عدالت انفاق است، همچنین انفاق رشد و تعالی بخش انسان‌های پرداخت‌کننده و در پی آن جامعه است، زیرا انفاق یک عمل اقتصادی است و می‌تواند از متغیرهای اقتصادی و اجتماعی اثرپذیری بسیاری داشته باشد. شمار واحدهای مذهبی که نشان‌دهنده اندازه بازارهای جانشین انفاق مالی از مسیر کمیته امداد برای انفاق می‌باشند، بیکاری و تورم است که نابسامانی بازار کار و بازار کالاها و خدمات را نشان می‌دهد.

اکبریان و ساجدیان‌فر (۱۳۹۴) تحت عنوان اثر زکات بر تعدیل و توزیع ثروت و رشد اقتصادی پژوهشی انجام داده‌اند که اسلام را دین جامع و فراگیری معرفی نموده که به تمام ابعاد زندگی انسان نظر دارد و از این رو مسئله تعدیل و توزیع ثروت و رشد اقتصادی را از نظر دور نداشته و برای بهبود توزیع ثروت و افزایش رشد اقتصادی دستوراتی را به مسلمانان ارائه کرده است. یکی از این دستورات، زکات می‌باشد که با توجه به تفصیلی که در دین مبین اسلام آمده است می‌تواند نقش مهمی در رسیدن به رشد اقتصادی بالاتر و توزیع عادلانه‌تر ثروت داشته باشد.

عزتی و محمودیان (۱۳۹۳) تحقیقی درباره برآورد اثر انفاق بر کاهش فقر در ایران انجام داده‌اند که انفاق را از شمار موقوفه‌ها و مجموع پرداختی‌ها به کمیته امداد امام خمینی دانسته و برای خط فقر از رویکرد نیازهای اساسی و برآورد هزینه سبد ۲۰۸۰ کیلوکالری - به‌ازای هر نفر در روز - و از متوسط قیمت آن در بین استان‌ها استفاده شده

است. یافته‌ها گویای این است که انفاق در چهارچوب کمیته امداد بر کاهش فقر اثر دارد؛ اما افزایش موقوفه‌ها بر کاهش فقر اثر معنادار نداشته است.

عسگری و نیازخانی (۱۳۹۳) ضمن برآورد میزان خمس در ایران، به نقش آن در رفع فقر در جامعه می‌پردازند و نشان می‌دهند که خمس به‌عنوان یک منبع تأمین بودجه دولت اسلامی می‌تواند نقش قابل‌توجهی در ریشه‌کن کردن فقر در جامعه داشته باشد. بادپا (۱۳۹۸) در رابطه با مسئله اثر زکات بر نابرابری درآمد در ایران مقاله‌ای کار کرده است که در اقتصاد همواره در کنار بحث تولید ملی و دغدغه‌های مربوط به میزان تولید و نرخ رشد آن، بحث درآمد ملی و نحوه توزیع آن میان افراد و خانوارها و نابرابری‌های موجود در آن مطرح است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که توزیع زکات نابرابری را کاهش می‌دهد، اما اثر آن کم و در کوتاه‌مدت است.

علیزاده، عبدالهی آرانی و غفورزاده (۱۳۹۶) مقاله‌ای درباره ارتباط انفاق و رشد اقتصادی در ایران انجام داده‌اند، با دقت در منابع اسلامی روشن می‌نمایند که علاوه بر عناصر متون اقتصاد متعارف، نصوص دینی انفاق را نیز یکی از عوامل افزایش درآمد و دارایی‌ها معرفی می‌کنند؛ نصوص دینی، انفاق را نه تنها موجب کاهش اموال نمی‌دانند، بلکه آن را موجب حفظ و رشد اموال در دنیا و سبب اجر معنوی و پاداش اخروی برای انفاق‌کننده قلمداد می‌کنند.

شکرانی و سید نادری (۱۳۹۶) مقاله‌ای درباره اولویت‌سنجی انفاق در قرآن و حدیث چنین بیان داشته که از شایسته‌ترین کارها، برآوردن نیازهای نیازمندان است. اما یکی از بایسته‌های پژوهشی، بررسی اولویت‌ها در انفاق است. برای مثال بین افراد فقیر خویشاوند و افراد فقیرتر غیرخویشاوند اولویت با کدام است؟ در این نوشتار بر اساس آیات انفاق تبیین می‌گردد ملاک در اولویت برای انفاق نخست قرابت است و سپس نیاز، مگر آنگاه که حیات فرد غیر خویشاوند، به انفاق وابسته باشد و چنین ضرورتی برای خویشاوند وجود نداشته باشد.

نصیرخانی و دیگران (۱۳۹۷) به نقش نهادهای اسلامی انفاق و قرض‌الحسنه بر کاهش فقر پرداخته‌اند و نتایج آنها نشان می‌دهد با فرض ثابت بودن سایر شرایط به‌ازای افزایش یک درصد افزایش انفاق، فقر معادل دو درصد کاهش می‌یابد. حسن شاهی

(۱۳۹۸) با استفاده از روش‌های پارامتریک و ناپارامتریک نشان می‌دهد که پرداخت زکات و توزیع آن بین دهک‌های پایین درآمدی علاوه بر افزایش رفاه جامعه، شکاف و نابرابری درآمدی در جامعه را کاهش می‌یابد.

جفری جل (Geoffrey A Jehle, 1994)، با استفاده از داده‌های مربوط به دوره ۱۹۸۷-۱۹۸۸ به بررسی تأثیر زکات (که نوع از انفاق است) بر نابرابری در ایالت‌های پاکستان پرداخت. وی دو نوع توزیع درآمد را در نظر گرفت؛ یکی برای حالتی که زکات دریافت نمی‌شود و دیگری برای حالتی که زکات دریافت می‌شود. بر این اساس شاخص‌های نسبی «اتکینسون - کلم - سن» ساخته شده‌اند تا مشخص شود که آیا زکات نابرابری درآمدی را کاهش داده است یا خیر؛ نتیجه نشان دادند که زکات توانسته است نابرابری را در درون ایالت‌ها و بین آنها کاهش دهد، اما این تأثیر کوچک و ناچیز بوده است.

آلن (۱۹۶۵) بحث‌های مربوط به صدقات و نقش آن در تأمین اجتماعی و بیان نظری بحث امور خیریه و نیز کوشش برای تبیین نظری انفاق در کتاب تئوری انفاق به‌وسیله ایرج توتونچیان (۱۳۶۳) پیگیری شده که البته این دو اثر اخیر گرچه از لحاظ روش با منابع متعارف متفاوت هستند و کوشیده‌اند، رفتار انفاق‌آمیز مسلمانان را در قالب نظریه مطلوبیت بیان کنند، اما چیزی فراتر از نظریه تقاضا بر مبنای مطلوبیت شمرده نمی‌شوند.

خان (۱۹۸۴) در مقاله تحت عنوان تابع مصرف کلان در چهارچوب اسلامی، کل مصرف‌کننده مسلمان عقلایی را در دو بخش دسته‌بندی می‌کند: ۱- مصارف مربوط به کسب رضایت‌مندی در این جهان؛ ۲- سایر مصارف با دیدگاه کسب پاداش در جهان آخرت؛ که این مصارف شامل: الف) آن چیزی که بلافاصله توسط دریافت‌کننده به مصرف می‌رسد. ب) آنچه که برای مقاصد اجتماعی یا منافع عمومی سرمایه‌گذاری می‌شود و یا آنچه که توسط دریافت‌کننده برای سرمایه‌گذاری خود، پس‌انداز می‌شود. او با تفکیک گروه‌های گوناگون مردم در جامعه اسلامی به دو گروه پرداخت‌کننده و دریافت‌کننده زکات، مدل مصرف کل در اقتصاد اسلامی را ارائه می‌کند: وی با وارد کردن

ضریبی برای تبیین اثرگذاری تقوا در مصرف (جلوگیری از اسراف)، ضریب دیگری را نیز برای نشان دادن اثر تقوا بر مقدار انفاق مازاد بر واجب آن، وارد مدل خود می‌کند. غیاث الحق (۲۰۱۳) در مطالعه با عنوان توزیع درآمد و ثروت در اسلام بیان می‌کند که سرمایه‌داری، سوسیالیسم و کمونیسم در زمینه توزیع مناسب درآمد و ثروت با شکست مواجه شده‌اند. همچنین نشان می‌دهد که اگر نظام اقتصاد اسلامی به‌طور کامل اجرا شود، جلو انباشت مازاد ثروت را می‌گیرد و یک توزیع منصفانه درآمد را تضمین می‌کند و متغیر کلیدی آن، زکات یا عشر، حذف نرخ بهره و قانون ارث می‌باشد. با توجه به مطالعه وی می‌توان بیان داشت که زکات اثر بسزایی بر انباشت ثروت و کاهش نابرابری دارد؛ حذف نرخ بهره نابرابری توزیع درآمد را کاهش می‌دهد و همچنین قانون ارث و اسلام باعث می‌شوند که ثروت در دست چند نفر متمرکز نشده و ثروت جمع‌آوری شده بین افراد توزیع شود.

دالی و فریک‌ها (۲۰۱۵) اقتصاد اسلامی را به‌عنوان پشتیبانی برای توسعه و رشد اقتصادی مطالعه کردند و به‌طور خاص به نقش زکات پرداختند. آنها به‌دنبال آن بودند تا راه‌حل‌های مطمئنی برای مبارزه با فقر در کشورهای اسلامی جستجو و اثر پرداخت زکات و نقش آن در چرخه اقتصاد را مورد بررسی قرار دادند. آنها در این مقاله به تصمیم‌گیرندگان توصیه می‌کند که با اتخاذ موضع فقهی مناسب و ایجاد صندوق‌های زکات و همچنین اطمینان از توزیع مناسب سرمایه‌های حاصل از زکات در بین گروه هدف، فقر را تحت کنترل درآورند.

۳. مبانی نظری تحقیق

انفاق از ریشه نفق و به‌معنای پرداختن بخشی از آنچه خداوند (ج) به انسان روزی کرده در راه اوست؛ چه به‌عنوان زکات که واجب است و چه به‌عنوان صدقه که مستحب است؛ زیرا در قرآن کریم انفاق به‌معنای زکات نیز به‌کاررفته است (خرمشاهی، ۱۳۷۷، ص. ۳۱۲). در قرآن کریم انفاق یعنی خرج مال در راه خداوند (ج) اعم از واجب و مستحب و از چیزهایی است که قرآن و روایات درباره آن بسیار تشویق کرده‌اند و یکی از اسباب تعدیل ثروت و پُرکردن شکاف جامعه است (قرشی، ۱۳۶۱، ج ۷، ص. ۹۸). انفاق در زبان عربی به‌معنای مطلق خرج کردن مال است و انفاق خیری، اخص از آن

است. در آیات قرآن کریم نیز در برخی از مواردی که واژه انفاق استفاده شده است، معنای عام انفاق مدنظر است؛ نظیر آیه ۶۷ سوره فرقان که می‌فرماید: «و الذین اذا انفقوا لم یسرفوا و لم یقتروا و کان بین ذلک قواما» که کلمه انفاق به معنای بخشیدن مال و صرف کردن آن در رفع نیازهای خویشتن و یا دیگران است (طباطبایی، ۱۳۷۴، ج ۱۵، ص. ۳۳۲)؛ پس مناسب است مطالبی بیان شود که انسان را در زمینه انفاق در راه خداوند (ح) تشویق نماید؛ چون کسب و انفاق، صبر و سماحت (بخشنده‌گی و گذشت) را می‌طلبند و بخشش مال مانند بخشش جان، از نشانه‌های ایمان می‌باشد (زحیلی، ۱۴۱۸ق، ج ۲، ص. ۲۵۷).

یکی از ابزارهای پایه‌ای اسلامی برای فقرزدایی و تحقق عدالت انفاق است. زیرا انفاق یک عمل اقتصادی است، می‌تواند متغیرهای اقتصادی و اجتماعی اثرپذیری بسیاری داشته باشد. انفاق در راه خدا، به مفهوم گسترده خود، اعم از انفاق‌های واجب همچون خمس و زکات، و انفاق‌های مستحب همچون صدقه و کمک به مساجد و...، به ظاهر، موجب کاهش دارایی انسان و عقب‌ماندگی اقتصادی او می‌گردد، درحالی‌که آموزه‌های دینی آن را از عناصر رشد اقتصادی و عامل افزایش روزی به‌شمار آورده است. از این‌رو، شکی نیست که نهادینه‌شدن فرهنگ انفاق در جامعه و رسیدگی به حال محرومان، نقش مؤثری در بهبود وضعیت اقتصادی جامعه خواهد داشت، به‌گونه‌ای که فاصله‌های طبقاتی را کاهش می‌دهد و پیوندهای اجتماعی و روح همبستگی را تقویت می‌بخشد و از بسیاری مفاسد اخلاقی و اجتماعی ناشی از فقر جلوگیری می‌کند. اهمیت انفاق به اندازه‌ای است که حتی نظام سرمایه‌داری به ناچار به رفع نیازهای محرومان در قالب تأمین اجتماعی و مانند آن، پرداخته است تا اصل سرمایه‌داری باقی بماند (ایروانی، ۱۳۹۰، صص. ۱۲۸-۱۳۰).

مسلمانان به‌صورت اختیاری و بدون توقع هیچ سودی، یکی از موارد انفاق که زکات است پرداخت می‌کنند و می‌توانند نقش مؤثری در دستیابی به توزیع عادلانه درآمد داشته باشند. در زکات، ثروتمندان بخشی از درآمد قابل تصرف خود را در یک دوره زمانی معین به فقیران اختصاص می‌دهند. طبق اصل پیگو و بر اساس قانون نزولی بودن مطلوبیت نهایی درآمد، آخرین واحدهای درآمدی برای افراد پر درآمد مطلوبیت

کمتری دارد. در مقابل، آخرین واحدهای درآمدی برای افراد کم‌درآمد مطلوبیت بیشتری دارد؛ بنابراین پُردرآمدان در اختصاص درآمدشان به کم‌درآمدان حساسیت چندانی نشان نمی‌دهند. حال با توجه به پاداش معنوی‌ای که برای زکات در نظر گرفته شده است، ثروتمندان انگیزه بیشتری در پرداخت زکات از خود نشان می‌دهند. پرداخت زکات در این شرایط ضمن اینکه مطلوبیت کل جامعه را افزایش می‌دهد، کاهش فقر و بهبود وضعیت توزیع درآمد را به دنبال خواهد داشت. پرداخت زکات که باعث ایجاد درآمد در جامعه می‌شود به‌عنوان یک ابزار مهم در رفع مشکلات جدی فقر و بیکاری در بیشتر کشورهای اسلامی مطرح است. به‌عنوان مثال، منذر کهف اعتقاد دارد که استفاده از وجوه زکات به‌منظور ایجاد درآمد می‌تواند مشکلات ناشی از فقر را در جوامع اسلامی از بین ببرد و باعث بهبود توزیع درآمد در این جوامع شود (هرامی و گیگلو، ۱۳۹۵، ص. ۱۳).

یکی دیگر از موارد انفاق واجب، خمس است که شریعت، آن را در مواردی تعیین کرده است. وجوب اصل خمس، از ضروریات اسلام است و در قرآن به آن تصریح شده، البته در موارد تعلق خمس میان فقهای مذاهب مختلف اسلامی، اختلاف نظر وجود دارد (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۳، ص. ۳۶۰). سند قرآنی خمس آیه‌ای است که در سوره انفال به‌عنوان آیه خمس مشهور است. «واعلموا انما غنمتم من شیئ فان لله خمس و للرسول ولذی القربی و الیتامی و المساکین و ابن السبیل ان کتتم امتکم بالله و ما انزلنا علی عبدنا یوم الفرقان یوم التقی الجمعان و الله علی کل شیئ قدیر» وای مؤمنان بدانید که هرچه به شما غنیمت و فایده برسد (زیاد و یا کم)، خمس آن مخصوص خداوند سبحان و رسول گرامی وی و خویشان او و یتیمان و فقیران و درراه‌ماندگان است، به آنها بدهید. اگر به خدا و آنچه بر بنده خود محمد در روز فرقان (روزی که سپاه اسلام و کفر در جنگ روبرو شدند)، نازل فرمود ایمان آورده‌اید و بدانید که خدا بر همه چیز قادر و تواناست (الماسی و سپهبان، ۱۳۸۸، ص. ۱۲۵). قانون خمس، به‌عنوان یکی از مالیات‌های شرعی، تأثیر قابل توجهی در امر توزیع عادلانه درآمدها در میان عموم و نیازمندان و رفع مایحتاج آنها دارد. به‌خصوص در مورد ارباب مکاسب که نوع مالیات بر سود محسوب می‌شود، نه تنها بر مقدار تولید و

کارایی درآمدها تأثیر منفی ندارد، بلکه نابرابری‌های موجود در جامعه را کاهش می‌دهد و نیازمندان را از حق طبیعی خود برخوردار می‌سازد (نقره، ۱۳۸۹، ص. ۴۰۰).

صدقه از مصادیق انفاق و ذخیره‌ای الهی برای انسان محسوب می‌شود. در منطق قرآن، ربا، موجب از بین رفتن برکت مال می‌شود و زندگی‌ای که بر ربا استوار است سرابی بیش نیست، اما صدقه موجب افزایش روزی و برکت زندگی می‌باشد. «یصحق الله الربا و یربی الصدقات؛ خداوند ربا را نابود می‌کند و صدقات را افزایش می‌دهد» (بقره: ۲۷۶)؛ زیرا صدقه دادن در واقع معامله با خداست. گیرنده صدقه خداست صدقه‌دهنده پاداش آن را از خود او دریافت می‌کند: «ألم يعلموا أن الله هو یقبل التوبه عن عباده و يأخذ الصدقات؛ آیا نمی‌دانستند که فقط خداوند توبه را از بندگانش می‌پذیرد و صدقات را می‌گیرد». (توبه: ۱۰۴)، لذا کسانی که از مال خود انفاق می‌کنند، در تجارتی شرکت کرده‌اند که هرگز و هیچ‌گاه زیان و ورشکستگی در آن راه ندارد.

یکی از خدمات ارزشمندی که انسان می‌تواند به دیگران تقدیم کند، قرض است گرچه وام‌دهنده، آنچه را به وام می‌دهد پس می‌گیرد، اما در روایات، پاداش وام بیش از اجر صدقه به شمار آمده است. در روایتی از امام صادق (علیه السلام) آمده است: «مکتوب علی باب الجنبه، الصدقه بعشره و القرض بثمانیه عشر» (وسائل شیعیه، ج ۱۱، ص. ۵۴۵، ح ۳). «بر در بهشت نوشته است، صدقه به ده و قرض به هجده».

وقف، صدقه جاری است که همواره دیگران از آن بهره‌مند می‌شوند. در روایات، نسبت به وقف، توصیه فراوان شده است؛ به‌عنوان نمونه، به یک روایت بسنده می‌شود. از امام صادق (علیه السلام) نقل شده است که فرمود: «لیس یتبع الرجل بعد موته من الاجر الا ثلاث خصال: صدقه اجراها فی حیاة فیهی تجری بعد موته و سنه هدی سنها فیهی یعمل بها بعد موته او ولد صالح یدعوله» (وسائل شیعیه، ج ۱۱، ص. ۵۴۵). «پس از مرگ پاداشی در پی شخص نخواهد بود مگر از سه چیز: صدقه که در حیاتش آن را جاری کند که آن صدقه پس از مرگ جریان می‌یابد و سنت نیکی که ایجاد کرده باشد که پس از مرگش جریان می‌یابد و سنت نیکی که ایجاد کرده باشد که پس از او به آن عمل شود یا فرزند شایسته‌ای که برای او دعا کند». وقف، یکی از راهبردهای متریقی اسلام برای تأمین نیازهای عمومی، به‌ویژه نیازهای اقشار آسیب‌پذیر است. در زمان رسول

خدا (ﷻ)، با راهنمایی‌های گفتاری و رفتاری ایشان، سنت وقف به‌خوبی در رفتار مسلمانان جای گرفته بود؛ به‌گونه‌ای که گفته‌اند، هیچ‌یک از اصحاب ایشان نبود که چیزی را وقف نکرده باشد. امروزه نیز این سنت همچنان در میان مسلمانان رایج است (نظری و گلیک حکیم آبادی، ۱۳۹۱، ص. ۲۷).

در آیات و روایات اسلامی فقر یک تهدید جدی برای عقاید، اخلاق، امنیت و ثبات اجتماعی جامعه است و زمینه‌ای برای شیطان خواهد بود تا انسان‌ها را از مسیر اصلی زندگی باز دارد و به فحشا و زشتی وا دارد (الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ وَاللَّهُ يَعِدُكُمْ مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ، شیطان شما را وعده فقر و بی‌چیزی دهد و به کارهای زشت و بخل وادار کند، و خدا به شما وعده آمرزش و احسان دهد، و خدا را رحمت بی‌متهاست و (به همه امور جهان) داناست. (بقره: ۲۶۸)) از دیدگاه نظام اسلامی کفالت همگانی مسلمانان به معنی احساس مسئولیت متقابل و عمومی نسبت به هم‌نوعان برای از بین بردن فقر در جامعه موضوعی جدی است (شهید صدر، ۱۳۵۷، ص. ۳۱۹) و انفاق به معنی عام ابزاری برای محرومیت‌زدایی و برچیدن شده فقر و کاهش شکاف طبقاتی است و ملاک در بخشیدن مال از بین رفتن فقر و کاهش شکاف طبقاتی در کل جامعه اسلامی است نه فقط پرداختن نصاب معین شرعی بلکه از دیدگاه اسلام حتی اگر با پرداخت نصاب‌های شرعی، فقر و شکاف طبقاتی در جامعه وجود داشته باشد وظیفه و مسئولیت افراد توانگر، رفع فقر در جامعه اسلامی است (رَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالْإِيمَانِ «۱» فَذَلِكَ الَّذِي يَدْعُ أَيْتِيمَ «۲» وَ لَا يَحْضُرُ عَلَى طَعَامِ الْمَسْكِينِ»، «۱» آیا کسی که قیامت را انکار می‌کند دیده‌ای؟ «۲» او همان کسی است که یتیم را با خشونت می‌راند. «۳» و دیگران را بر اطعام مسکین تشویق نمی‌کند. (ماعون: ۱-۳) که انفاق با توجه به ظرفیت بالای آن یکی از ابزارهای اسلامی جهت فقرزدایی، خلق ثروت، توزیع مجدد ثروت، برکت‌افزایی در منابع، توانمندسازی اجتماعی و فردی و انحصارزدایی است که به‌صورت مستقیم و غیرمستقیم بر توزیع درآمد تأثیر می‌گذارد (حکیمی، ۱۳۹۱، ص. ۱۶۸).

از دیدگاه قرآن کریم انفاق حق‌الله است و حق فقیر آن است که از مال‌الله در قالب انفاق واجب بهره بجوید تا توان حضور در چرخه تولید برای خلق ثروت که مایه

استواری زندگی دنیوی او است را پیدا کند یعنی در چهارچوب انفاق می‌بایست بخشی از درآمد و ثروت اغنیا به فقرا انتقال یابد و با مکانسیم انفاق یک توزیع مجدد ثروت انجام شود چرا که آیات فراوانی است که دلالت بر آن دارد که ثروت نباید در دست افراد خاصی باشد، زیرا این مسئله باعث ایجاد شکاف طبقاتی و شکل‌گیری طبقه‌ای ثروتمند در جامعه می‌شود که خود یک نوع تداول ثروت در میان اغنیا خواهد بود. تداول ثروت به معنی گردش، سلطه و استیلا بر اموال جامعه اسلامی توسط طبقه خاصی که مورد نکوهش واقع شده است، درحالی‌که با گسترش فرهنگ انفاق، تعادل و توازن بین سطوح مختلف دهک‌های درآمدی ایجاد خواهد شد (مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَاكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ، آنچه را که خدا از اموال کافران ديار به رسول خود غنیمت داد آن متعلق به خدا و رسول و (ائمه) خویشاوندان رسول و یتیمان و فقیران و در راه ماندگان (ایشان) است. این حکم برای آن است که غنایم، دولت توانگران را نیفزاید (بلکه به مبلغان دین و فقیران اسلام تخصیص یابد) و شما آنچه رسول حق دستور دهد (و منع یا عطا کند) بگیرید و هر چه نهی کند واگذارید و از خدا بترسید که عقاب خدا بسیار سخت است. (حشر: ۷).

در آیه هَا أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تُدْعَوْنَ لِتُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنْكُمْ مَنْ يَبْخُلُ وَمَنْ يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَنْ نَفْسِهِ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِنْ تَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَالَكُمْ، آری شما همان مردمی که برای انفاق در راه (تبلیغ دین) خدا دعوت می‌شوید باز بعضی از شما بخل می‌ورزند، و هر که بخل کند بر ضرر خود اوست و گرنه خدا (از خلق) بی‌نیاز است و شما فقیر و نیازمندید. و اگر شما روی بگردانید خدا قومی غیر شما که مانند شما (بخیل) نیستند (بلکه بسی از شما بهتر و فداکارترند) به‌جای شما پدید آرد (محمد: ۳۸) مشخص می‌شود که تأکید قرآن بر انفاق اموال مادی و معنوی جهت پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی است. وجود تبعیض‌ها و شکاف طبقاتی خود به‌عنوان یک عقده و فشار اجتماعی، امنیت اجتماعی جامعه را دچار مشکل می‌کند و کاهش امنیت آثار مخربی بر فرایند تولید و رشد اقتصادی کشور خواهد داشت. تأکید آیات و روایات بر پرداخت انواع انفاق، فراهم کردن سرمایه، کار و خدمات برای افراد فقیر و ضعیف

جامعه و توانمندسازی آنها می‌باشد که منجر به افزایش امنیت اجتماعی پایدار و در نهایت رشد اقتصادی در جامعه اسلامی می‌شود (رستمی نژاد، ۱۳۸۷، ص. ۱۴۰).

بر اساس آیات قرآنی مال و ثروت از آن خداست و آنها باید مایه قوام و تعالی انسان‌ها شود. مال و ثروتی که به صورت کنز و راکد نگهداری شود مورد مذمت قرار گرفته است و تکاثر آن از وسایل تباهی و نابودی فرد و اجتماع اسلامی است (یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ؛ ای اهل ایمان، بسیاری از علماء و راهبان (یهود و نصاری) اموال مردم را به باطل طعمه خود می‌کنند و (خلق را) از راه خدا منع می‌کنند و کسانی که طلا و نقره را گنجینه و ذخیره می‌کنند و در راه خدا انفاق نمی‌کنند آنها را به عذابی دردناک بشارت ده). (توبه: ۳۴)

چرا که مال و ثروت می‌بایست در راه رشد و توسعه و پیشرفت انسان به کار گماشته شود و انفاق زمینه لازم برای گردش اموال و تأمین منابع مالی بلندمدت را فراهم می‌کند و باعث خلق ثروت در جامعه پویای اسلامی و حافظ ارزش حیاتی مال خواهد شد (اصغری، ۱۳۹۶، ص. ۵۱).

انفاق به‌ویژه زکات عامل برکت‌زایی و رحمت الهی است آیات و روایات متعددی تأکید بر گشایش مادی و معنوی آن برای افراد و جامعه است. رونق و برکت تولید در جامعه بر اساس ادبیات و تئوری‌های اقتصادی منجر به کاهش نابرابری در کشور خواهد شد «قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ؛ بگو: خدای من هر که از بندگان خود را خواهد وسیع روزی یا تنگ روزی می‌گرداند، و شما هر چه (در راه رضای حق) انفاق کنید به شما عوض می‌بخشد و او بهترین روزی‌دهندگان است». (سبا: ۳۹) «مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلَ فِي كُلِّ سُنبُلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ؛ مثل آنان که مالشان را در راه خدا انفاق می‌کنند به مانند دانه‌ای است که از آن هفت خوشه برآید و در هر خوشه صد دانه باشد، و خداوند از این مقدار نیز برای هر که خواهد بیفزاید، و خدا را رحمت بی‌منتهاست و (به همه چیز) داناست». (بقره: ۲۶۱)، «وَأَكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ»

فَسَاكُنْهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ؛ و سرنوشت ما را هم در این دنیا و هم در عالم آخرت نیکویی و ثواب مقدر فرما، که ما به سوی تو بازگشته‌ایم». خدا فرمود: «عذابم را به هر که خواهم رسانم، و رحمت من همه موجودات را فرا گرفته و البته آن را برای آنان که راه تقوا پیش گیرند و زکات می‌دهند و به آیات ما می‌گروند حتم و لازم خواهم کرد» (اعراف: ۱۵۶).

علامه طباطبایی (ره) در فرازی به نقش انفاق در برکت‌زایی، رشد و نمو مادی و معنوی اشاره می‌کند: «یکی از خصوصیات صدقه این است که نمو می‌کند و این نمو لازمه قهری صدقه است و از آن جداشدنی نیست، چون باعث جلب محبت و حُسن تفاهم و جذب قلوب است و امنیت را گسترش می‌دهد و دل‌ها را از اینکه به سوی غصب و دزدی و افساد و اختلاس بگردانند باز می‌دارد و نیز باعث اتحاد و مساعدت و معاونت گشته و اکثر راه‌های فساد و فحاشی انسان را می‌بندد و همه این‌ها باعث می‌شود که مال آدمی در دنیا هم زیاد شود و چند برابر گردد» (طباطبایی، ۱۳۷۴، ص. ۶۴۲).

در ادبیات اقتصادی، سرمایه اجتماعی عامل مهم و کلیدی در رشد و توسعه اقتصادی معرفی شده است و یکی از مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی، مشارکت مردم در امور اجتماعی است و یکی از بهترین بسترهای مشارکت اجتماعی انفاق کردن است که مصادیق متعددی از جمله وقف، هدایا، زکات و ... است که انفاق‌کنندگان توجه به نیازهای دیگران و نادیده پنداری تمایلات شخصی و توجه به منافع جامعه را مدنظر قرار می‌دهند. توصیه برای مراقبت از دیگران و تقویت روابط برادرانه بین مؤمنان و استحکام بخشی بین آنها به‌ویژه انفاق کردن به معنی ارتقای سرمایه اجتماعی جامعه و رشد اقتصاد است و بر اساس تئوری‌های اقتصادی در صورت افزایش رشد اقتصادی، توزیع برابری درآمد در اقتصاد شکل می‌گیرد. «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ؛ شما هرگز به مقام نیکوکاران و خاصان خدا نخواهید رسید مگر از آنچه دوست می‌دارید و محبوب شماست در راه خدا انفاق کنید، و آنچه انفاق کنید خدا بر آن آگاه است» (آل عمران: ۹۲).

فرار مالیاتی و عدم تمکین مؤدیان مالیاتی به پرداخت مالیات به‌ویژه در همان سال مالی پرداخت مالیات، از مسائل مهم و قابل بحث در ادبیات اقتصاد بخش عمومی است

به نحوی که دولت‌ها بعضاً می‌بایست هزینه‌های هنگفتی جهت کشف، شناسایی و جمع‌آوری مالیات‌ها صرف کنند در حالی که در نظام اسلامی به دلیل عبادی و تکلیفی بودن انفاق‌های واجب و مستحبی، افراد بر اساس تکلیف شرعی و انسانی، دوستانه و برادرانه انفاق می‌کنند. شفافیت در بیان درآمدهای واقعی، صداقت، همکاری و سرعت عمل در پرداخت مالیات اسلامی به‌ویژه زکات در نظام اسلامی در خور توجه است. این موضوع باعث کاهش فرار مالیات‌های اسلامی و هزینه‌های کسب آن برای دولت اسلامی می‌شود در نتیجه کارایی و اثربخشی درآمدهای دولت افزایش پیدا می‌کند.

یکی از منافع فردی و اجتماعی حاصل از انفاق در میان مسلمانان، تقوا، پاکی و تزکیه نفس است «وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ؛ و برخی دیگر از همان اعراب بادیه‌نشین ایمان واقعی به خدا و قیامت آورده و آنچه را در راه خدا انفاق می‌کنند موجب تقرب نزد خدا و دعای خیر رسول دانند، آری آگاه شوید که انفاق آنها موجب قربشان به خداست، و البته خدا آنان را در (سرای) رحمت خود داخل می‌گرداند، که خدا بسیار آمرزنده و مهربان است» (توبه: ۹۹)، «خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ؛ تو از اموال مؤمنان صدقات را دریافت دار که بدان صدقات نفوس آنها را پاک و پاکیزه می‌سازی و رشد و برکت می‌دهی، و آنها را به دعای خیر یاد کن که دعای تو در حق آنان موجب تسلی خاطر آنها شود و خدا شنوا و داناست (توبه: ۱۰۳). تقوا روحیه رأفت، عطف، و بخشش را در انسان تقویت می‌کند و سرمایه مذهبی را در بین افراد و جامعه اسلامی افزایش می‌دهد. منظور از سرمایه مذهبی، آن دسته از اعتقادات و باورهای کلان است که افراد بدون اینکه توسط یک نیروی بیرونی ملزم شوند، توسط ندای قلب و باورشان آن را انجام می‌دهند. از این رو، افرادی که دارای سرمایه مذهبی هستند، بر پایه اعتقادات خود که برخاسته از باورهای مذهبی (در اینجا اسلامی) عمل خواهند کرد. همین اعتقادات است که همواره به‌عنوان ناظم اعمالشان همواره در کنارشان حضور خواهد داشت و دارای آثار اقتصادی است (مهرگان، ۱۳۸۹، ص. ۵۷).

داشتن سرمایه مذهبی افراد سبب می‌شود که افراد به توصیه‌های مذهب بیشتر عمل نمایند به این دلیل داشتن سرمایه مذهبی باعث می‌شود که اشخاص از هر راه تلاش بر این کنند تا به دیگران، خصوصاً به اقشار ضعیف و مستمند جامعه کمک نمایند مثلاً از راه‌های زکات، انفاق، صدقات، مشارکت، همیاری قرض‌الحسنه و... انجام دهد و نیز این توسعه نهادهای مذهبی مانند قرض‌الحسنه، وقف زکات، صدقات، و... باعث بهبود امکانات جامعه برای رفع نیازهای طبقات و اقشار نیازمند می‌شود و از این راه زمینه‌های بیشتر برای بهتر شدن وضعیت افراد ضعیف در جامعه می‌شود. در مجموع قوانین مذهبی باعث می‌شود تا جامعه به سمت مذهبی بودن حرکت نماید، رعایت نمودن قوانین و مقررات باعث می‌شود تا هزینه‌های اجرای قانون در جامعه کاهش یابد تا باعث رشد اقتصادی جامعه گردد. وجود مقررات مذهبی نیز همین اثر را دارا می‌باشد می‌تواند مذهب را به سمت وسوی خود بکشاند. خود این عناصر باعث افزایش سرمایه مذهبی می‌شود از این رو اثرگذاری سرمایه مذهبی در جامعه بیشتر می‌شود (عزتی و شفیعی، ۱۳۹۲، ص. ۱۲).

سرمایه مذهبی باعث روحیه هم‌پذیری و نوع‌دوستی در افراد می‌شود، و یک نوع حس کمک و همکاری در جهت کمک به افراد کم‌درآمد ایجاد می‌کند. توسعه نهادهای مدنی مانند پرداخت‌های قرض‌الحسنه، انفاق به نیازمندان، زکات، صدقات، و مانند اینها سبب می‌شود تا نیازهای اساسی اقشار ضعیف جامعه کاهش یابد و از این طریق عدالت در جامعه پیاده شده در نتیجه آن فقر کاهش می‌یابد (طهماسبی و انامی، ۱۳۹۱، ص. ۳۹۲). بنابراین یکی از کارکردهای انفاق افزایش سرمایه مذهبی و در نهایت افزایش رشد اقتصادی و کاهش فاصله طبقاتی در جامعه اسلامی است.

سرمایه انسانی به‌عنوان یکی از عوامل انکارناپذیر در جریان رشد و توسعه کشورها، از جمله پیش‌نیاز توسعه است که سرعت و آهنگ توسعه به کمیت و کیفیت نیروی کارآمد (سرمایه‌انسانی) بستگی دارد. سرمایه انسانی در واقع مکمل سرمایه فیزیکی بوده تا موجب بهره‌برداری مناسب‌تری از سرمایه‌های فیزیکی گردد و یکی از مهم‌ترین ابعاد و ظرفیت‌های موجود در روند رشد اقتصادی بوده که برای از بین بردن و رفع نابرابری‌ها نقش عمده دارد (آقایی و همکاران، ۱۳۹۲، ص. ۲۱). از طرفی برای رسیدن به ظرفیت

و توان تولیدی بالا، علاوه بر سرمایه فیزیکی، سرمایه انسانی نیز نیاز است و بدون رشد و بالندگی سرمایه انسانی، هیچ نظام، سازمان یا جامعه‌ای نمی‌تواند به هدف‌های رشد اقتصادی دست یابد (نظری، ۱۳۸۶، ص. ۶۶). منابع انفاقی که در جهت توسعه و ترویج دانش و تربیت نیروی انسانی در جامعه اسلامی هزینه می‌شود خود یک نوع سرمایه‌گذاری بلندمدت بدون هزینه مالی می‌باشد که باعث ارتقای سطح علمی، شکوفایی استعدادهای نهان و تربیت نخبگان و نیروی انسانی توانمند در جامعه اسلامی به‌ویژه در بین قشر محروم می‌شود. افزایش سرمایه انسانی منجر به ارتقای بهره‌وری نیروی کار در اقتصاد شده و در نهایت رشد و توسعه اقتصادی را به همراه دارد.

در ادبیات اقتصادی بیکاری باعث تشدید شکاف طبقاتی بین افراد جامعه می‌شود (اخوی، ۱۳۸۶، ص. ۱۳۱). افراد بیکار به دلیل عدم استفاده از ظرفیت‌ها و مهارت‌های فردی خود به مرور زمان دچار کاهش بازدهی سرمایه انسانی می‌شوند درحالی‌که اگر منابع مالی بدون بهره در اختیار افراد بیکار قرار گیرد و یا زمینه تأمین سرمایه‌های اولیه تولید و تجارت به‌ویژه در قالب بنگاه‌های کوچک برای آنها فراهم شود اشتغال پایدار در جامعه اسلامی شکل می‌گیرد که با مدیریت صحیح منابع انفاق می‌توان در جهت گسترش فعالیت‌های اشتغال‌زا و مولد گام‌های اساسی برداشته شود.

عمده مصارف منابع انفاق از جمله قرض، زکات، خمس جهت رفع نیازهای ضروری قشر ضعیف و متوسط جامعه هزینه می‌شود. تأمین کالاهای اساسی و ضروری جامعه در بخش مصرف‌کننده خود عامل کاهش شکاف طبقاتی است. از سمت تولید نیز با توجه به افزایش تقاضای کالاها و خدمات اساسی و ضروری در جامعه، بنگاه‌های تولیدی کشور نیز در راستای تأمین نیازهای اساسی جامعه، فرایند و ساختار تولیدی خود را طوری تنظیم می‌کنند که منجر به افزایش تولید کالاهای ضروری در جامعه می‌شود.

یکی از اجزای تشکیل‌دهنده هزینه نهایی یک بنگاه نرخ بهره است که تولیدکننده به‌ازای هر واحد اضافی تولید می‌بایست پرداخت کند. اگر از طریق انفاق برای تولیدکنندگان به‌ویژه بنگاه‌های تولیدی کوچک و متوسط تأمین مالی صورت گیرد تولیدکننده می‌تواند در همان سطح قیمت بازار با هزینه کمتر تولید بیشتری داشته باشد، به عبارتی قدرت رقابت این بنگاه‌های گیرنده انفاق افزایش پیدا می‌کند و با به‌کارگیری

نهادهای تولیدی دیگر و ثبیت و تدام جریان درآمدی حاصل از فروش و کسب سود با گسترش فرهنگ انفاق و تأمین مالی بنگاه‌های نیازمند به آن منابع ارزان انفاق، توزیع درآمد به تدریج در جامعه اسلامی بهبود می‌یابد.

مکاتب مختلف اقتصادی به نقش، کارایی و اندازه دولت در اقتصاد پرداخته‌اند. هرچند طرفداران مکتب کینزی به نقش زیاد دولت در اقتصاد اشاره کرده‌اند ولی اندیشمندان اقتصاد نئوکلاسیک نقش حداقلی را برای دولت در اقتصاد تعریف کرده‌اند. یکی از راه‌های تأمین مالی دولت‌های اسلامی جهت تقویت و شکوفایی اقتصاد انفاق است و زمانی که مؤمنین مخلصانه انفاق می‌کنند بخش قابل توجهی از منابع مالی لازم برای فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی توسط مردم تأمین مالی و مدیریت می‌شود و عملاً بخش قابل توجهی از اقتصاد در مسیر مردمی شدن حرکت می‌کند و نقش نهادهای مردمی و خصوصی در تأمین اهداف اقتصادی بدون انگیزه کسب سود و منافع مادی پر رنگ می‌شود و در نهایت اندازه دولت اسلامی کاهش یافته و کارایی اقتصادی با حضور حداقلی دولت در امور تصدی‌گری افزایش می‌یابد و با افزایش رشد اقتصادی، توزیع درآمد در اقتصاد نیز بهبود می‌یابد.

۴. سایر عوامل مؤثر بر توزیع درآمد

۴-۱. اثر بیکاری بر توزیع درآمد

اشتغال به‌عنوان یکی از مهم‌ترین منابع کسب درآمد خانوارها، بر تفاوت درآمد بین گروه‌های مختلف درآمدی مؤثر است. در صورت وجود بیکاری در اقتصاد برخی از افراد از کسب درآمد از محل عرضه نیروی کارشان محروم می‌شوند. تأثیر بیکاری به‌خصوص برای گروه‌های پایین درآمدی که قسمت عمده درآمد آنها از عرضه نیروی کار حاصل شده و درآمد ناشی از سرمایه آنها اندک است، بسیار بیشتر است. این در حالی است که بیکاری بر گروه‌های بالای درآمدی که دارای درآمد از سایر منابع نیز هستند، اهمیت کمتری دارد (اخوی، ۱۳۸۸). اگر افزایش بیکاری منجر به افزایش پراکندگی درآمدها در جامعه شود، در این صورت بیکاری از عوامل تشدیدکننده نابرابری درآمدی به‌شمار خواهد آمد. باین‌حال نمی‌توان امیدوار بود که الزاماً با کاهش بیکاری، نابرابری‌های عمومی نیز کاهش یابد؛ به این صورت تغییر در نابرابری عمومی

همیشه به اثر افزایش حجم اشتغال بر سهمی از درآمد بستگی دارد که به پاداش جبران سرمایه تعلق می‌گیرد (بیرانوند، ۱۳۹۴، ص. ۵۳).

۲-۴. اثر رشد اقتصادی بر نابرابری درآمدها بر اساس فرضیه کوزنتس

کوزنتس با بررسی داده‌هایی با افق بلندمدت‌تر و نیز داده‌های سایر کشورها نتیجه گرفت که برابری درآمدی از یک الگوی U شکل پیروی می‌کند؛ برابری درآمدی در مراحل اولیه توسعه اقتصادی کاهش می‌یابد و وضع فقرا را نسبتاً بدتر می‌کند، اما در مراحل پایانی توسعه، برابری درآمدی افزایش یافته و در نتیجه، گروه‌های کم‌درآمد منتفع می‌شوند (مهرگان و همکاران، ۱۳۸۷، ص. ۷۶).

چنین تغییرات توزیع درآمد در مقابل رشد اقتصادی به «منحنی U - وارون» کوزنتس (Kuznets "U-Inverted" Curve) شهرت یافت. کوزنتس توسعه اقتصادی را یک فرآیند گذار از اقتصاد سنتی (روستایی) به اقتصاد نوین (شهری) بیان می‌کند. این فرآیند گذار اقتصادی توأم با رشد اقتصادی است. ولی در طی مراحل اولیه این گذار اقتصادی، رشد اقتصادی چندانی مشاهده نخواهد شد و گروه پایین درآمدی از رشد بهره‌مند نمی‌شوند، بلکه حتی ممکن است از آن متضرر نیز گردند و توزیع درآمد در جامعه نامتعادل‌تر شود، ولی در طی مراحل بعدی فرآیند توسعه، از رشد اقتصادی بهره‌مند می‌شوند و توزیع درآمد متعادل‌تر می‌گردد (مهرگان و همکاران، ۱۳۸۷، ص. ۷۷).

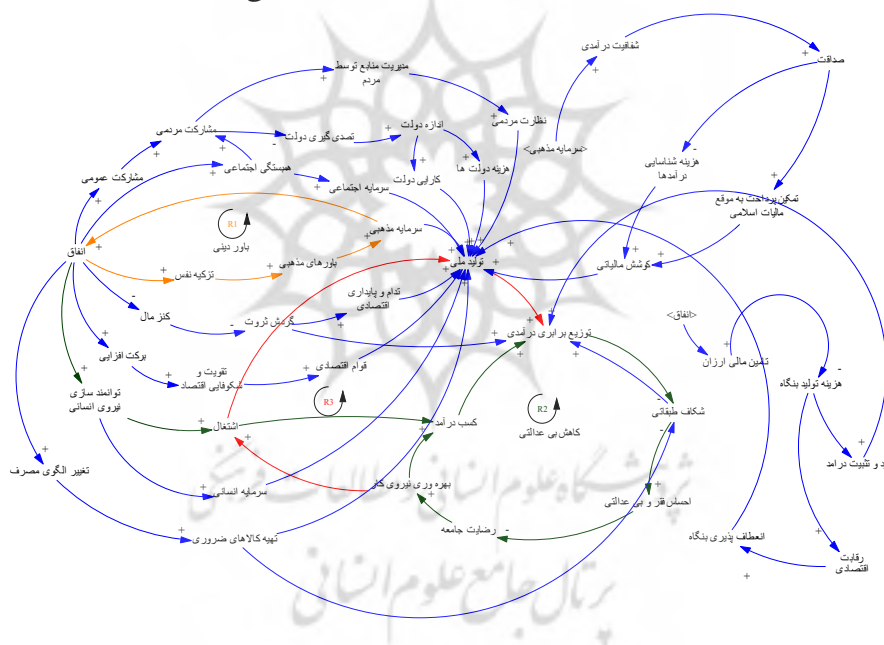
۳-۴. اثر بهره‌وری نیروی کار بر توزیع نابرابری درآمد

عوامل متعددی بر بهره‌وری کل تأثیر دارد اما نقش نیروی انسانی از اهمیت بسزایی برخوردار است چرا که افزایش بهره‌وری کل از طریق آموزش نیروی انسانی نسبت به عامل سرمایه و تکنولوژی، آسان‌تر انجام‌پذیر است و می‌توان با آموزش نیروی انسانی و بالا بردن کیفیت این عامل تولید و در نهایت رشد بهره‌وری کل، تولید ناخالص داخلی را بیشتر افزایش داد. با افزایش تولید در کشور و رشد مستمر سطح زندگی افراد، افزایش می‌یابد و در بلندمدت باعث بهبود توزیع درآمد خواهد شد (افقه و همکاران، ۱۳۹۴، ص. ۲).

بنابراین بر اساس مبانی نظری اقتصاد اسلامی، انتقال مالکیت و کاهش انحصار، مدیریت منابع و کاهش هزینه تولید، ایجاد اشتغال و رقابت‌پذیری، افزایش سرمایه

اجتماعی، سرمایه انسانی و مذهبی در جامعه، مشارکت دادن مردم در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و کاهش تصدی‌گری و اندازه دولت، رشد و نمو و برکت مادی و معنوی تولیدات و خدمات در جامعه بشری، ارتقای حس نوع‌دوستی، طراوت، پاکی و کفالت همگانی و مسئولیت‌پذیری فردی و اجتماعی نسبت به دیگران، کاهش فرار مالیاتی، افزایش شفافیت و صداقت در جامعه و تغییر الگوی مصرفی و تولیدی جامعه به سمت تأمین کالاهای ضروری مورد نیاز جامعه و توسعه امنیت اجتماعی پایدار از مهم‌ترین کانال‌های اثرگذاری مستقیم و غیرمستقیم انفاق بر توزیع درآمد در جامعه اسلامی می‌توان نام برد که در کنار سایر عوامل در نمودار (۱) تبیین شده است.

نمودار ۱- کانال‌های اثرگذاری انفاق و سایر عوامل بر توزیع درآمد

۵. ارائه مدل و شرح داده‌ها

هدف این تحقیق، شناسایی تأثیر انفاق بر توزیع درآمد در استان‌های ایران است. بر این اساس در این بخش مطابق با مطالعات سبحانی و مهربانی (۱۳۸۷)، بادپا (۱۳۹۸)، شکرانی و سید نادری (۱۳۹۶) و علیزاده، عبدالهی آرانی و غفورزاده (۱۳۹۶)، ساختار کلی الگوی نابرابری درآمد در ایران به صورت ذیل در نظر گرفته می‌شود:

$$GINI = F(GDP, UINF, LP, UN, GDPP) \quad (1)$$

طبق این الگو فرض بر این است که نابرابری درآمد در یک جامعه را می‌توان با توجه به عوامل یاد شده و عوامل غیرقابل کنترل توضیح داد. برای آزمون این فرضیه از مدل خطی و غیرخطی می‌توان استفاده کرد که به ترتیب به صورت زیر آورده شده است، که با لگاریتم‌گیری از طرفین رابطه به یک الگوی خطی تبدیل می‌شود:

$$LGINI_{it} = \alpha_i + \beta_1 LUINF_{it} + \beta_2 LGDP_{it} + \beta_3 LUN_{it} + \beta_4 LLP_{it} + e_{it} \quad (2)$$

$$LGINI_{it} = \alpha_i + \beta_1 LUINF_{it} + \beta_2 LGDP_{it} + \beta_3 LUN_{it} + \beta_4 LLP_{it} + \beta_5 LGDPP_{it} + e_{it} \quad (3)$$

که در آن L بیانگر لگاریتم، i اندیس مربوط به استان‌ها، t مربوط به زمان و e جمله اخلال می‌باشد.

با توجه به اطلاعات سری زمانی درخصوص متغیرهای شرطی ذکر شده، امکان بررسی رابطه‌های فوق با استفاده از داده‌های ترکیبی برای کل متغیرها وجود دارد. لذا با توجه به اطلاعات سری زمانی برای استان‌های کشور، از فرم خطی و غیرخطی استفاده می‌گردد. که در رابطه‌های فوق GINI ضریب جینی، UINF انفاق، UN نرخ بیکاری، LP بهره‌وری نیروی کار، GDP تولید ناخالص داخلی سرانه و GDPP مجذور تولید ناخالص داخلی سرانه را نشان می‌دهد. بررسی تئوریک انفاق نشان می‌دهد که توزیع انفاق، خانوارهای با درآمد پایین را تقویت می‌کند، لذا این امر با توجه به دریافت انفاق از خانوارهای با درآمد بالا می‌تواند تأثیر زیادی بر نابرابری درآمد داشته باشد.

داده‌های این تحقیق شامل ضریب جینی، نرخ بیکاری، تولید ناخالص داخلی از گزارش‌های مرکز آمار ایران استخراج شده است. بر این اساس به منظور استخراج متغیر بهره‌وری نیروی کار از تقسیم تولید ناخالص داخلی بر تعداد جمعیت شاغل استفاده شده است. داده‌های مورد استفاده انفاق نیز از کمیته امداد امام خمینی (عج) جمع‌آوری شده است که داده‌های انفاق جمع کل درآمدهای اختصاصی و وجوهات امانی است که شامل: انفاق‌های واجب مانند زکات، زکات فطره، زکات اموال و خمس است. انفاق‌های مستحب مانند صدقه، اطعام، بخشش دین، وقف، کمک کردن به مساجد، کمک به برگزاری مراسم مذهبی، هبه و هدیه کمک‌های بلاعوض به دیگران و نذر و قربانی کردن می‌باشد. داده‌های این تحقیق به صورت داده‌های ترکیبی (پانل دیتا) هستند

که داده‌های سری زمانی با استفاده از نرم‌افزار EViews8 مورد آزمون قرار گرفته و در طی دوره پنج ساله از سال ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۴ برای ۳۱ استان ایران را شامل می‌شوند.

۶. تجزیه و تحلیل یافته‌های تحقیق

۶-۱. معرفی متغیرها و مدل رگرسیونی

در مطالعه حاضر با استفاده از داده‌های آماری استان‌های ایران طی دوره ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۴ با استفاده از روش داده‌های پانل یا ترکیبی، تأثیر انفاق بر توزیع درآمد در استان‌های ایران مورد بررسی قرار می‌گیرد. بنابراین متغیرهای مؤثر بر ضریب جینی (GINI) در این پژوهش بیان خواهد شد. نماد متغیرهای استفاده‌شده در مقاله حاضر و معادل فارسی هر کدام به قرار زیر است:

جدول ۱. متغیرهای استفاده‌شده در دو مدل

ردیف	نماد متغیر	معادل فارسی
۱	LGINI	لگاریتم نابرابری درآمدها (ضریب جینی)
۲	LUINF	لگاریتم انفاق
۳	LGDP	لگاریتم تولید ناخالص داخلی سرانه
۴	LUN	لگاریتم نرخ بیکاری
۵	LLP	لگاریتم بهره‌وری نیروی کار
۶	LGDPP	لگاریتم تولید ناخالص داخلی سرانه به توان دو

جدول ۲. آمارهای توصیفی متغیرهای پژوهش در الگوی اول

نام متغیرها	LGINI	LUINF	LLP	LUN	LGDP
میانگین	-1.159477	19.35039	1.786950	2.403693	7.365353
میانه	-1.171183	19.37366	1.598846	2.418589	7.206413
بیشترین مقدار	-0.916291	21.35556	3.618100	2.996732	9.106712
کمترین مقدار	-1.469676	17.62396	1.067362	1.752672	6.471683
انحراف معیار	0.104917	0.703639	0.599450	0.256346	0.562974
تعداد مشاهدات	155	155	155	155	155

جدول ۳. آمارهای توصیفی متغیرهای پژوهش در الگوی دوم

نام متغیرها	LGINI	LUINF	LLP	LUN	LGDP	LGDP
میانگین	-1.159477	19.35039	1.786950	2.403693	7.365353	54.56331
میانه	-1.171183	19.37366	1.598846	2.418589	7.206413	51.93238
بیشترین مقدار	-0.916291	21.35556	3.618100	2.996732	9.106712	82.93220
کمترین مقدار	-1.469676	17.62396	1.067362	1.752672	6.471683	41.88268
انحراف معیار	0.104917	0.703639	0.599450	0.256346	0.562974	8.689965
تعداد مشاهدات	155	155	155	155	155	155

۲-۶. آزمون هم‌انباشتگی (هم‌جمعی) کائو

آزمون هم‌انباشتگی یا هم‌جمعی، وجود رابطه بلندمدت بین متغیرهای هر مدل را بررسی می‌کند و این آزمون نیز برای اطمینان از عدم رخ دادن رگرسیون کاذب مورد استفاده قرار می‌گیرد. به همین دلیل برای بررسی وجود رابطه هم‌انباشتگی بین متغیرها در بلندمدت از آزمون هم‌جمعی ترکیبی کائو استفاده می‌کنیم. نتایج این آزمون، فقط با عرض از مبدأ، در جدول (۴) ارائه شده است. فرضیه صفر آزمون مبنی بر عدم هم‌انباشتگی متغیرها در سطح معنای ۵ درصد رد شده و متغیرها در بلندمدت هم‌انباشته بوده و رابطه بلندمدت بین آنها وجود دارد.

نتایج اجرای آزمون هم‌انباشتگی باقیمانده‌های کائو برای هر دو مدل روی متغیرهای هر مدل به قرار زیر است:

جدول ۴: نتایج آزمون هم‌انباشتگی در مدل

مقدار احتمال	مقدار آماره $\hat{\tau}$	نام آزمون
۰.۰۰۰۱	-۳.۷۶۶۵۴۴	آزمون هم‌انباشتگی باقیمانده‌های کائو در مدل خطی
۰.۰۰۰۰	-۵.۶۳۱۵۰۴	آزمون هم‌انباشتگی باقیمانده‌های کائو در مدل غیرخطی

منبع: یافته‌های تحقیق

از آنجایی که مقدار احتمال برای آماره آزمون‌های هم‌انباشتگی کائو (Kao) کمتر از ۰.۰۵ می‌باشد، در نتیجه فرض عدم وجود رابطه بلندمدت میان متغیرهای هر مدل رد می‌شود و نتیجه گرفته می‌شود متغیرهای مدل، در هر یک از مدل‌های فوق، هم‌انباشته هستند.

۳-۶. بررسی مدل تجمیعی یا پانل

در انتخاب مدل داده‌های ترکیبی دو حالت کلی تحلیل داده‌های تجمیعی و پانل وجود دارد که با آزمون‌های مناسب قابل تشخیص هستند. در حالتی که داده‌های تجمیعی (Pooled) باشند، عرض از مبدأ برای کلیه مقاطع یکسان است که در این صورت با روش تجمیعی داده‌ها تحلیل می‌شود. در الگوی دوم عرض از مبدأ برای تمام مقاطع متفاوت است که در این الگو روش پانل انتخاب می‌شود. برای شناسایی دو الگوی مذکور از آزمون اف لیمر استفاده می‌شود.

از طرفی مدل پانل را نیز می‌توان به دو طبقه تقسیم نمود. اگر عرض از مبدأهای متفاوت مدل‌های پانلی با متغیرهای توضیحی مدل رگرسیون، همبستگی معنی‌داری داشته باشند (و به صورت تصادفی تعیین نشوند) گفته می‌شود الگو از نوع اثرات ثابت است. چنانچه عرض از مبدأهای متفاوت الگوهای پانلی با متغیر توضیحی مدل رگرسیون، همبستگی معنی‌داری نداشته باشند (و به صورت تصادفی تعیین شوند)، گفته می‌شود الگو از نوع اثرات تصادفی است. هر دو الگوی اثرات ثابت و تصادفی در طبقه برآورد پانل (panel) قرار می‌گیرند.

بنابراین قبل از برآورد مدل باید بررسی شود که آیا مدل‌ها پانل می‌باشد یا اینکه پولد (یا تجمیعی) می‌باشد؟ یا به عبارت دیگر آیا مدل دارای اثرات (ثابت یا تصادفی) است یا خیر؟ بدین منظور آزمون اف لیمر یا چاو در نرم‌افزار اجرا می‌شود.

۴-۶. آزمون اف لیمر (چاو)

در این آزمون‌ها، فرضیه H_0 یعنی یکسان بودن عرض از مبدأها در مقابل فرضیه H_1 یعنی ناهمسانی عرض از مبدأها قرار می‌گیرد. در صورتی که فرضیه H_0 پذیرفته شود به معنی یکسان بودن عرض از مبدأها برای مقاطع مختلف بوده و قابلیت ترکیب شدن داده‌ها و استفاده از مدل رگرسیون ترکیب‌شده (تجمیعی) مورد تأیید آماری قرار می‌گیرد و فرضیه‌های پژوهش با استفاده از روش داده‌های پولد (Pooled یا تجمیعی) مورد آزمون قرار خواهد گرفت. اما در صورت رد فرضیه H_0 روش داده‌های پانل پذیرفته می‌شود و فرضیه‌های پژوهش با استفاده از روش داده‌های پانل آزمون می‌شود.

نتایج این آزمون‌ها که در اصل همسانی عرض از مبدأ در مدل را بررسی می‌کند، بعد از اجرای در نرم‌افزار EViews8، خروجی به قرار زیر است:

جدول ۵: نتیجه آزمون اف لیمر در هر دو الگو

نوع آزمون	مقدار آماره t	مقدار احتمال	نتیجه
آزمون اف لیمر در مدل خطی	۲۳.۷۲۵۲۲۱	۰.۰۰۰۰	مدل پانل (دارای اثرات ثابت یا تصادفی) است
آزمون اف لیمر در مدل غیرخطی	۲۲.۹۷۲۲۷۶	۰.۰۰۰۰	مدل پانل (دارای اثرات ثابت یا تصادفی) است

منبع: یافته‌های تحقیق

از آنجایی که مقدار احتمال آزمون‌های اف لیمر کوچک‌تر از $0/05$ می‌باشد، لذا فرض صفر مبنی بر وجود رگرسیون Pooled یا تجمیعی (رگرسیون بدون وجود اثرات ثابت یا تصادفی) رد شده و بنابراین الگوی مناسب برای برآورد مدل‌ها مورد بررسی، دارای اثرات ثابت یا اثرات تصادفی بوده و به صورت تجمیعی یا Pooled نیست.

۵-۶. آزمون هاسمن

در صورتی که بر اساس نتایج آزمون اف لیمر برای هر یک از فرضیه‌ها، استفاده از روش داده‌های پانل مورد تأیید واقع شود، به منظور اینکه مشخص گردد کدام روش (اثرات ثابت و یا اثرات تصادفی) برای برآورد مناسب‌تر می‌باشد (تشخیص ثابت یا تصادفی بودن تفاوت‌های واحدهای مقطعی) از آزمون هاسمن استفاده می‌شود. آزمون هاسمن به منظور تعیین روش اثرات ثابت یا تصادفی جهت برآورد مدل‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد. فرضیه صفر آزمون هاسمن این است که هیچ ارتباطی بین جزء اخلال مربوط به عرض از مبدأ و متغیرهای توضیحی وجود ندارد و آنها مستقل از یکدیگر هستند. به عبارت دیگر، در صورتی که فرضیه صفر رد و فرضیه متقابل پذیرفته شود، روش اثرات ثابت سازگار و روش اثرات تصادفی ناسازگار است و مدل باید به روش اثرات ثابت برآورد شود. آماره آزمون‌های هاسمن دارای توزیع کای-دو است و در صورتی که احتمال آن کوچک‌تر از $0/05$ باشد، مدل اثر ثابت در سطح ۹۵ درصد اطمینان پذیرفته می‌شود. بر این اساس آزمون هاسمن برای مدل‌های تخمین زده شده انجام گرفته است.

حال که مشخص شد مدل‌ها به صورت پانل و دارای اثرات است، نیاز به این آزمون وجود دارد. با اجرای آزمون هاسمن نتایج به قرار زیر خواهد بود:

جدول ۶: نتیجه آزمون هاسمن در دو مدل

نوع آزمون	مقدار آماره کای اسکوتر	مقدار احتمال	نتیجه
آزمون هاسمن در مدل خطی	۱۶.۷۳۰۱۰۸	۰.۰۰۲۲	مدل دارای اثرات تصادفی نیست (اثرات ثابت دارد)
آزمون هاسمن در مدل غیرخطی	۱۹.۲۵۹۶۲۳	۰.۰۰۱۷	مدل دارای اثرات تصادفی نیست (اثرات ثابت دارد)

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به اینکه مقدار احتمال آزمون‌های هاسمن کمتر از ۰.۰۵ می‌باشد، بیانگر این است که مدل‌ها دارای اثرات ثابت هستند. از این رو، رگرسیون‌ها با اثرات ثابت برآورد شده‌اند و نیازی به تخمین مدل با وجود اثرات تصادفی نبوده است. نتایج تخمین رگرسیون‌های نهایی برای بررسی نقش انفاق بر توزیع درآمد طی سال‌های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۴ در استان‌های ایران تخمین زده شده است. و در نتیجه این فرض آماری که مدل دارای اثرات تصادفی باشد، رد می‌شود. بنابراین در نهایت نتیجه حاصل می‌شود که مدل دارای اثرات ثابت بر روی مقاطع (استان‌های ایران) است و با این روند، مدل رگرسیون برآورد می‌گردد.

۶-۶. برآورد مدل

نتایج برآورد مدل در جدول ۷ و ۸ ارائه شده است. بر اساس مقادیر آزمون‌های اف‌لیمر و هاسمن که در جدول‌های ۵ الی ۶ ارائه شده است مدل اثرات ثابت انتخاب می‌شود. نتایج به دست آمده نشان می‌دهد، در الگوی اول، لگاریتم انفاق و لگاریتم بهره‌وری نیروی کار اثر منفی بر نابرابری توزیع درآمد دارند به این معنی که با افزایش هر کدام از این متغیرها توزیع درآمد بهبود پیدا می‌کند. لگاریتم نرخ بیکاری و لگاریتم تولید ناخالص داخلی سرانه اثر مثبت بر توزیع درآمد دارد به گونه‌ای که با افزایش هر یک از این دو متغیر توزیع درآمد نابرابرتر می‌شود.

اما در الگوی دوم، لگاریتم انفاق، بهره‌وری نیروی کار و تولید ناخالص داخلی سرانه به توان دو، اثر منفی بر نابرابری توزیع درآمد دارند به این معنی که با افزایش هرکدام از این متغیرها توزیع درآمد بهبود پیدا می‌کند. لگاریتم نرخ بیکاری و لگاریتم تولید ناخالص داخلی سرانه اثر مثبت بر توزیع درآمد دارد به گونه‌ای که با افزایش هر یک از این دو متغیر توزیع درآمد نابرابرتر می‌شود.

لازم به ذکر است کلیه متغیرها به جز لگاریتم انفاق در الگوی دوم، در سطح ۹۵ درصد بر نابرابری توزیع درآمد معنادار هستند و لگاریتم انفاق در الگوی دوم در سطح ۸۰ درصد بر نابرابری توزیع درآمد معنادار است.

با توجه به توضیحات قبل، مدل برآورد شده و ضرایب آن به قرار زیر است:

جدول ۷: مدل رگرسیونی در الگوی اول

متغیر وابسته: ضریب جینی (نابرابری درآمدها)				
نام متغیر	ضریب رگرسیون	خطای استاندارد	آماره t	مقدار احتمال
LUINF	-0.011558	0.003508	-3.294641	0.0013
LLP	-0.303725	0.047936	-6.336090	0.0000
LUN	0.043797	0.005715	7.664083	0.0000
LGDP	0.294153	0.107068	2.747346	0.0069
C	-2.664899	0.713954	-3.732591	0.0003
ضریب تعیین	0.886805			
ضریب تعیین تعدیل شده	0.854733			
آماره دوربین - واتسون	2.131883			
مقدار آماره F	27.65050			
معنی داری کل مدل	0.000000			

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به نتایج تحقیق مقدار آماره اف و مقدار احتمال برای مدل کلی به ترتیب برابر ۲۷.۶۵۰۵ و ۰.۰۰۰۰۰۰ می‌باشد، که این نشان‌دهنده معنی دار بودن مدل در حالت کلی می‌باشد (زیرا مقدار احتمال این آماره کمتر از ۰.۰۵ می‌باشد).

تحلیل نتایج تحقیق انفاق در بالا نشان می‌دهد که توزیع انفاق اثر منفی بر نابرابری درآمدها دارد یعنی با افزایش انفاق نابرابری درآمدها کاهش پیدا می‌کند، اما اثر آن به طور مشخص ۰.۰۱۱ است.

جدول ۸: مدل رگرسیونی در الگوی دوم

متغیر وابسته: ضریب جینی (نابرابری درآمدها)				نام متغیر
مقدار احتمال	آماره t	خطای استاندارد	ضریب رگرسیون	
0.1915	-1.313530	0.004993	-0.006559	LUINF
0.0000	-8.776930	0.037049	-0.325181	LLP
0.0001	4.168485	0.010771	0.044899	LUN
0.0000	4.428982	0.337096	1.492990	LGDP
0.0001	-4.022795	0.018198	-0.073207	LGDP
0.0000	-5.115271	1.478197	-7.561381	C
0.890491				ضریب تعیین
0.858282				ضریب تعیین تعدیل شده
2.055833				آماره دوربین - واتسون
27.64764				مقدار آماره F
0.000000				معنی داری کل مدل

منبع: یافته‌های تحقیق

با توجه به مقادیر بالا مقدار آماره اف و مقدار احتمال برای مدل کلی به ترتیب برابر ۲۷.۶۴۷۶۴ و ۰.۰۰۰۰۰۰ می‌باشد، که این نشان‌دهنده معنی دار بودن مدل در الگوی کلی می‌باشد (زیرا مقدار احتمال این آماره کمتر از ۰.۰۵ می‌باشد). نتایج تحلیل بالا نشان می‌دهد که توزیع انفاق اثر منفی بر نابرابری درآمدها داشته به این معنی که توزیع انفاق موجب کاهش نابرابری می‌شود، اما اثر آن به‌طور مشخص ۰.۰۰۶ است. به‌طور کلی، دو نتیجه از تحلیل نتایج می‌توان استنباط کرد: اول اینکه تعیین اثر انفاق بر نابرابری درآمد بر اساس ضرایب متغیر انفاق که در هر دو مدل اجرا شده است به ترتیب ۰.۰۱۱ و ۰.۰۰۶ است؛ به این معنی که فرض ما مبنی بر اینکه «توزیع انفاق بر نابرابری درآمدها اثر منفی دارد تأیید می‌شود. اما اثر آن کم است و با توزیع انفاق امکان دارد بخش کوچکی از خانوارهای مستحق بهره‌مند شوند و اثر وسیعی بر کاهش نابرابری درآمد ندارد بلکه لازم است برای کاهش نابرابری‌ها، سیاست‌ها و اقدامات اجرایی در جهت رونق تولید در مناطق مختلف کشور شناسایی و اجرا شود.

آماره دوربین واتسون که خود همبستگی بین باقیمانده‌های مدل را نشان می‌دهد در محدوده مجاز ۱.۵ تا ۲.۵ قرار دارد. که در این مدل مقدار آماره دوربین واتسون به ترتیب برابر با ۲.۱۳ و ۲.۰۵ است. لذا می‌توان گفت که این امر نشان‌دهنده عدم وجود

خودهمبستگی بین جزء خطاها می‌باشد و از بین متغیرهای مستقل، انفاق و بهره‌وری نیروی کار تأثیر معنی‌دار و منفی و نرخ بیکاری و رشد اقتصادی تأثیر معنی‌دار و مثبت و رشد اقتصادی به توان دو تأثیر معنی‌دار و منفی بر ضریب جینی (متغیر وابسته) دارند.

۷. نتیجه‌گیری

در این تحقیق به بررسی اثر انفاق بر نابرابری درآمد پرداخته شده است. به این منظور از نرخ بیکاری، بهره‌وری نیروی کار و تولید ناخالص داخلی به‌عنوان متغیر کنترلی استفاده شده است. ضرایب برآورد شده در نتیجه اثر هر دو متغیر شاخص انفاق (LUNF) به ترتیب -0.011558 و -0.0067559 بوده و بر نابرابری درآمدهای استان‌های مورد مطالعه، منفی و از نظر آماری در سطح کمتر از ۵ درصد و با اطمینان بیش از ۹۰ درصد معنی‌دار بوده است. نتایج به دست آمده نشان‌دهنده آن است که افزایش شاخص‌های انفاق باعث کاهش نابرابری درآمدی استان‌های مورد مطالعه شده به‌گونه‌ای که با افزایش انفاق توزیع درآمد بهبود می‌یابد. اگر انفاق به اندازه یک درصد افزایش پیدا کند، نابرابری درآمدها به ترتیب به اندازه ۰.۰۱۱ و ۰.۰۰۶ درصد کاهش پیدا می‌کند. براساس نتایج تحقیق در دو مدل نرخ بیکاری و تولید ناخالص داخلی سرانه موجب افزایش نابرابری درآمد و بهره‌وری نیروی کار و مجذور تولید ناخالص داخلی سرانه (بر اساس فرضیه کوزنتس) موجب کاهش نابرابری درآمد در دوره مورد بررسی شده است. که ضرایب برآوردی هر کدام به شرح زیر است:

ضرایب برآوردی نرخ بیکاری در هر دو الگو به ترتیب 0.043797 و 0.044899 می‌باشد. در نتیجه نرخ بیکاری (LUN) تأثیر مثبت و معنی‌دار است. این نتایج نشان‌دهنده آن است که افزایش نرخ بیکاری باعث افزایش نابرابری استان‌های مورد مطالعه شده است. و از آنجایی که بهره‌وری نیروی کار بر نابرابری درآمدی استان‌های ایران تأثیر منفی و معنی‌داری دارد، ضرایب برآوردی بهره‌وری نیروی کار در هر دو الگو به ترتیب -0.303725 و -0.325181 در نتیجه بهره‌وری نیروی کار (LLP) تأثیر منفی و از لحاظ آماری صفر درصد و با اطمینان ۱۰۰ درصد معنی‌دار است. این نتایج نشان‌دهنده آن است که، افزایش دستمزد نیروی کار و اشتغال‌زایی در جامعه باعث کاهش نابرابری درآمدی در استان‌های مورد مطالعه شده است. و در رشد اقتصادی اخیر که بر نابرابری

درآمدی استان‌های مورد مطالعه تأثیر مثبت و منفی دارد، ضرایب برآوردی تولید ناخالص داخلی سرانه در هر دو الگو به ترتیب ۰.۲۹۴۱۵۳ و ۰.۰۷۳۳۲۰۷- می‌باشد. این نتایج نشان‌دهنده آن است که در الگوی اول افزایش رشد اقتصادی باعث افزایش نابرابری درآمدی در استان‌های مورد مطالعه شده و در الگوی دوم با توجه به فرضیه کوزنتس افزایش رشد اقتصادی باعث کاهش نابرابری درآمدی در استان‌های مورد مطالعه می‌شود، به این منظور که استان‌های ایران در الگوی اول هنوز به قسمت صعودی (ابتدایی) منحنی کوزنتس قرار دارند و چون در مراحل اولیه رشد هستند، رشد اقتصادی سبب نابرابری بیشتر در استان‌های ایران می‌شود. در الگوی دوم، زمانی که استان‌ها توسعه‌یافته‌تر می‌شود، نابرابری درآمدها با توجه ارقام جدول (۸) کاهش می‌یابد. از این رو، فرضیه کوزنتس با توجه به داده‌های استانی طی دوره پنج ساله از ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۴ در ۳۱ استان ایران همان‌گونه که مشاهده می‌شود ارقام که در الگوی اول و دوم نشان می‌دهد که فرضیه کوزنتس با توجه به جداول ۷ و ۸ از طریق داده‌های ترکیبی به روش پانل دیتا که در استان‌های ایران انجام شده است، فرضیه کوزنتس تأیید می‌گردد. بدین لحاظ در رابطه با توزیع انفاق به سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیرندگان مسائل اقتصادی استان‌های ایران پیشنهاد می‌گردد که به منظور کاهش فقر، کمک به فقرا، مساکین، بردگان، در راه ماندگان، افراد بینوا و از بین بردن شکاف طبقاتی نیاز است که سیاست‌گذاران اقتصادی جهت کاهش نابرابری درآمدی و به منظور بهبود توزیع درآمد دولت جمهوری اسلامی ایران در این زمینه کارهای مانند: آموزش رسانه‌های عمومی، تشویق پرداخت انفاق در دانشگاه‌ها و مساجد، طراحی مکانیزم‌های تشویق در متون دانشگاهی، انجام کارهای فرهنگی در روستاها برای پرداخت انفاق، ایجاد بنیادهای خیریه، دارالایتام و... انجام دهند تا افراد ثروتمند دست افراد نیازمند را گرفته و بیشتر انفاق کنند و نابرابری‌های درآمدی در استان‌های ایران کاهش پیدا کنند.

کتابنامه

- اخوی، احمد (۱۳۸۸). نابرابری توزیع درآمد تحلیلی از علت‌ها، پیامدها و سیاست‌ها. تهران: انتشارات مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- اصغری، محمود (۱۳۹۶). نقش زکات در تولید ثروت در نگرش قرآن کریم. فصلنامه پژوهش‌های

- اجتماعی اسلامی. سال بیست‌وسوم. شماره ۱.
- افقه، سید مرتضی؛ انواری، ابراهیم و لایجی، پریدخت (۱۳۹۴). بررسی رابطه بهره‌وری نیروی کار و توزیع درآمد در ایران. اولین کنفرانس بین‌المللی حسابداری، مدیریت و نوآوری در کسب‌وکار.
- آقایی، مجید؛ رضاقلی‌زاده، مهدیه و باقری، فریده (۱۳۹۲). «بررسی تأثیر سرمایه انسانی بر رشد اقتصادی در استان‌های ایران». فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی. شماره ۶۷.
- ایروانی، جواد (۱۳۹۰). اخلاق اقتصادی از دیدگاه قرآن و حدیث. مشهد مقدس: انتشارات دانشگاه علوم اسلامی.
- بادپا، مهدی (۱۳۹۸). اثر زکات بر نابرابری درآمد در ایران. مطالعات اقتصاد اسلامی. س ۱۱، ش ۲.
- بناء رضوی، مهدی (۱۳۶۷). طرح تحلیلی اقتصاد اسلامی. چاپ اول. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی استان قدس رضوی.
- بیرانوند، مرتضی (۱۳۹۴). مطالعه بین‌استانی تأثیر تورم و بیکاری بر توزیع درآمد در ایران. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه فردوسی مشهد.
- پیتکی، توماس (۱۳۹۳). سرمایه در قرن بیست‌ویکم. ترجمه اصیلان قودجانی. تهران: انتشارات نقد فرهنگ.
- خرم‌شاهی، بهاء‌الدین (۱۳۷۷). دانشنامه قرآن و قرآن‌پژوهشی. تهران: انتشارات دوستان.
- داب، موریس (۱۳۸۱). تئوری‌های ارزش و توزیع از زمان آدام اسمیت. چاپ اول. ترجمه حبیب‌الله تیموری. تهران: نشر نی.
- دهقان، احسان؛ کرامت‌پناه، محسن (۱۳۹۱). اقتصاد کلان. چاپ اول. تهران: انتشارات ساد.
- رضایی دوانی، مجید (۱۳۸۹). مقدمه‌ای بر مالیه عمومی در اسلام. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت). مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی و دانشگاه مفید.
- زحیلی، وهبته‌بن‌مصطفی (۱۴۱۸ق). التفسیر المنیر فی العقیده و الشریعه و المنهج. ج ۲. بیروت دمشق: دار الفکر المعاصر.
- سبحانی، حسن و مهربانی، وحید (۱۳۸۷). بررسی تأثیر انفاق بر نابرابری درآمدها در ایران. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی. سال هفتم. ش ۳۷.
- شکرانی، رضا و سیدنادری، طاهره سادات (۱۳۹۶). اولویت‌سنجی انفاق در قرآن و حدیث. دو فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات قرآن و حدیث. سال دهم. ش ۲.
- حسن شاهی، مرتضی (۱۳۹۸). برآورد میزان تأثیر خمس و زکات بر منحنی لورنز و ضریب جینی. اقتصاد اسلامی. دوره ۱۹. شماره ۷۵.
- صادقی، حسین؛ عزتی، مرتضی و شفیعی، علی (۱۳۹۲). تخمین تابع انفاق در ایران. فصلنامه پژوهش‌های اقتصادی (رشد و توسعه پایدار). سال سیزدهم. ش ۲.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۷۴). تفسیر المیزان. ترجمه سید محمدباقر موسوی همدانی. ج ۵. قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه قم.

عزتی، مرتضی و نورمحمدلو، پروانه (۱۳۹۱). برآورد اثر متغیرهای اقتصاد کلان بر انفاق. فصلنامه پژوهش‌ها و سیاست‌های اقتصادی. سال بیستم. ش ۶۳.

عزتی، مرتضی و محمودیان، مهرداد (۱۳۹۳). برآورد اثر انفاق بر کاهش فقر در ایران. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی. سال چهاردهم. ش ۵۳.

علیزاده، امیرخادم؛ عبدالمهی آرانی، مصعب و غفورزاده، حسین (۱۳۹۶). ارتباط انفاق و رشد اقتصادی در ایران. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی. سال هفدهم. ش ۶۵.

قرشی، سیدعلی اکبر (۱۳۶۱). قاموس قرآن. تهران: دارالکتب اسلامی.

موسایی، میثم (۱۳۸۷). جایگاه انفاق و خاستگاه اجتماعی - اقتصادی آن مطالعه موردی: شهر بهبهان. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی. سال هشتم. ش ۳۰.

مهرگان، نادر؛ موسایی، میثم و کیانی حکمت، رضا (۱۳۸۷). رشد اقتصادی و توزیع درآمد در ایران. رفاه اجتماعی. س ۸، ش ۲۸.

ندری، کامران و قلیچ، وهاب (۱۳۸۹). نقش حاکمیتی دولت اسلامی در بهبود توزیع درآمد. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی. سال نهم. ش ۳۵.

نظری، حسن آقا (۱۳۸۶). توسعه سرمایه انسانی براساس آموزه‌های اسلام و تأثیر آن بر توسعه انسانی. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی. شماره ۲۶.

- Afaqeh, S.Murtaza; Anwari, Ibrahim and Laiji, Peridakht (2015). *Investigating the relation between the result of the human resource and the distribution of incomes in Iran*. First International Conference on Accounting, Management and Innovation in Business, (In Persian)
- Akhawi, Ahmad (2009). *Inequality in the distribution of analytical income from a causes, effects and politics*. Tehran: Publications Institute for Studies and Bossiness Research, (In Persian)
- Alizadeh, Amirkhadem; Abdollahi Arani, Musaab and Ghafourzadeh, Hossein (2017). The relationship between charity and economic growth in Iran. *Journal of research of Islamic Economics*. Seventeenth year. No. 65, (In Persian)
- Allan, Mahdi, (1965). *The Theory of Charity in Islam in Proceeding of the Second Conference of Academy of Islamic Research Hell, At- Azhor* (Cairo, (In Persian)
- Aqaei. Majid; R.Qalizadeh, Mahdia and Baqeri, Farida (2013). "Study the Impact of Human Capital on Economic Growth in Iran's provinces". *Journal of Research and Programming in Higher Education*. No. 67, (In Persian)
- Asghari, Mahmoud (2017). The role of Zakat in the production of wealth on the care of the Holy Quran. *Journal of Islamic and Social Research*. Year: 23. No. 1, (In Persian)
- Badpa, Mahdi (2019). *The effect of zakat on inequality incomes in Iran*. Islamic Economy of Studies. Year: 11, No. 2, (In Persian)
- Baltagi Badi H. (1995). *Econometrics Analysis of panel data*, john wiley & sons, New York, (In Persian)
- Bana Razavi, Mahdi (1988). *Review on the Analytical Islamism's Economy. First edition*. Mashhad: Islamic Research Foundation of Quds Razavi Province, (In Persian)
- Biranvand, Murtaza (2015). *Study of the effect of inflation and unemployment on the*

- distribution of incomes in Iran. Monograph of the Master's Degree in Ferdowsi Mashhad University, (In Persian)*
- Dab, Maurice (2002). *Theories of value and distribution during of the Adam Smith's*. First edition. Translated by Habibullah Teymouri. Tehran: Ney publication, (In Persian)
- Daly, s. Frikha, M (2015). *Islamic Finance A Support to Development and Economic Growth; the principle of Zakat as an Example Journal of Behavioural, Finance Entrepreneurship, Accounting and Transport, 2, (In Persian)*
- Dehqan, Ehsan; Keramatpanah, Mohsen (2012). *Macroeconomics*. First Edition. Tehran: Sad Publication, (In Persian)
- Ezzati, Morteza and Mahmoudian, Mehrdad (2014). Estimating the effect of charity on poverty reduction in Iran. *Journal of Islamic Economics*. Fourteenth year. No. 63, (In Persian)
- Ezzati, Morteza; Noor Mohammad-loo, Parvaneh (2012). Estimating the effect of macroeconomic variables on charity. *Quarterly Journal of Economic Research and Policy*. Twentieth year. No. 63, (In Persian)
- Ghiasul Haq, S. (2013). “ *Distribution of Income and Wealth in Islam*”, *Sputh East Asia jprnal of Contemporary Business*, Vol, 2, (In Persian)
- Ghorashi, S. Ali Akbar (1982). *Quran's Dictionary*. Tehran: Islamic Bookstore.
- Musaei, Meysam (2008). The status of charity and socioal-economic, Case of study: Behbahan city. *Journal of Islamic Economics*. 8th year. No. 30, (In Persian)
- Hassan Shahi, Morteza (2019). Estimating the effect of khums and Zakat on the Lorenz curve and GINI coefficient. *Islamic economy*. Vole: 19, No. 75, (In Persian)
- Irwani, Jawad (2011). *Economic ethics from the perspective of Qur'an and Hadith*. Mashhad: Publications of the University of Islamic Sciences, (In Persian)
- Jehle, Geoffrey A. (1994). “*Zakat and Inequality: Some Evidence From Pakistan*”, *Review of Income and Wealth*, Vol.40, Issue 2, (In Persian)
- Khan, Mohammad Fahim (1984). “*Macro consumption function in Islamic frameqork; journal of Research in Islamic Economics*, Vol. 1, No. 2, (In Persian)
- Khorranshahi, Bahauddin (1998). *Encyclopedia of Quran and Quran's research*. Tehran: Dostan Publications, (In Persian)
- Maddala, G.S. (1988). *Introuduction to Econometrics*, University of Florida, Macmillan Publishing Company, New York.
- Mehragan Nader; Mosaei, Meysam and Kiani Hekmat, Reza (2008). *Economic growth and income distribution in Iran*. *Social Welfare*. 8th year. No. 28, (In Persian)
- Nadri, Kamran and Qelich, Wahab (2010). The role of Islamic governing State in improving incomes distribution. *Journal of research Islamic Economics*. 9th year. No. 35, (In Persian)
- Nazari, Hassan Agha (2008). Development of human capital based on the Islamic of the teachings and impact on human development. *Journal of research and Islamic Economics*. No. 26, (In Persian)
- Petty, Thomas (2014). *Capital in the twentieth century*. Translat: Aslan Qudjani. Tehran: Naqd and Farhang Publications, (In Persian)
- Rezaei Davani, Majid (2010). *An Introduction to Public Islamic Finance*. Samt Publication, Humanities Research and Development Islamic science Center with Mofid University, (In Persian)

- Rutherford, D (2007). *Economics*, USA& Canada, Routledge, First published.
- Sadeqi, Hossain; Ezzati, Morteza and Shafiee, Ali (2013). Estimating of the charity functions in Iran. *Quarterly Journal of Economic Research* (Sustainable Growth and Development). 13th year. No. 2, (In Persian)
- Shokrani, Reza; S. Naderi, Tahereh Sadat (2017). *Prioritization of charity in Quran and Hadith*. Two scientific quarterly journals of Quran and Hadith studies. Tenth year. No. 2, (In Persian)
- Sobhani, Hassan and Mehrabani, Vahid (2008). Investigating the effect of charity on inequality income in Iran. *Journal of Islamic Economics*. Seventh year. No.37, (In Persian)
- Tabatabai, S. M. Hussein (1995). *Almizan's Tafseer*. Translated by Seyed Mohammad Baqer Mousavi Hamedani. Vole: 5, Qom: Islamic Publications Office of Qom Seminary Teachers Association, (In Persian)

